

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: 10.53711/balkanistik.1018190
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2021; 3(2): 27-51
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2021; 3(2): 27-51

**BALKAN COĞRAFYASINA FENOMENOLOJİK BİR YAKLAŞIM
DENEMESİ: DRİNA KÖPRÜSÜ VE DRİNA'DA SON GÜN
ÖRNEĞİ**

Tayfun BARIŞ*

ÖZ: Yeryüzünü fiziksel, ekonomik, beşerî, siyasi yönlerden inceleyen bir bilim dalı olan coğrafya; 19. yüzyılda müstakil bir bilim dalı hâline gelmiştir. Toplum hayatının önemli bir parçası olan bu disiplin insan ile olan ilişkisi çerçevesinde edebî metinlerde de somut bir şekilde etkisini göstermektedir. Bu bağlamda hem Türk hem de dünya edebiyatında ortaya konulan eserlerde öne çıkan dikkat çekici coğrafi bölgelerden birisi de Balkanlardır. Konusunu bu bölgede yaşanan olaylardan alan *Drina Köprüsü* ile *Drina'da Son Gün* adlı eserlerde coğrafyanın/mekânın, burada yaşayan insanların düşüncelerinde ne gibi anlamlara geldiğinin ortaya konulması, insan-mekân ilişkisinin daha iyi anlaşılması bakımından önemli gözükmektedir.

Fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl ile sonrasında onun düşüncelerini geliştirerek uygulama düzeyine ulaştıran Martin Heidegger ve Gaston Bachelard'ın ortaya koyduğu hermeneutik-fenomenolojik metot da insan-mekân ilişkisinin felsefi zeminde açıklanmasına hizmet etmektedir. Söz konusu felsefi yaklaşımı edebî eserlere yansıtarak mekânın/coğrafyanın insanlar açısından ne gibi farklı algılara yol açtığını ortaya koymak, bu

* Öğretim Görevlisi, Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, e-posta: tbaris@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3665-5618

Geliş Tarihi (Received): 02.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 19.11.2021

bağlamda disiplinlerarası bir yaklaşım ile önemli nesnel tespitlerin yapılabilmesine de olanak sağlamış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Coğrafya, Mekân, İnsan, Fenomenoloji.

A PHENOMENOLOGICAL EXPERIMENTATION ON BALKAN GEOGRAPHY: EXAMPLES OF *DRİNA KÖPRÜSÜ* AND *DRİNA'DA SON GÜN*

ABSTRACT: Geography is a branch of science that studies the Earth in physical, economic, humanitarian and political ways. It became an independent branch of science in the 19th century. Because of its close relation with the human life, this scientific discipline has reflections in literary works. In this regard, Balkans are an exceptional geographic region in both Turkish and world literature. Both *The Bridge on the Drina* and *Drina'da Son Gün* deal with the events happened in this region. These works carry much value since they are instrumental to understand the relation between humans and the places they live in.

28

Hermeneutic-Phenomenological method was developed by Edmund Husserl, founder of the phenomenology, and Martin Heidegger and Gaston Bachelard developed his ideas and carried it to practice. This method serves to explain the relation between human and place in a philosophical level. It would be helpful to study literary works to see how the place shapes the thoughts of people and understand the place-human relation better.

Keywords: Balkans, Geography, Places, Human, Phenomenology.

Giriş

Yunan dilinde “geo” (yer) “graphein” (yazmak) kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan coğrafya tabiri (Kefeli, 2009: 425), yeryüzünü fiziksel, ekonomik, beşerî, siyasi yönlerden inceleyen bir bilim dalı olarak tarif edilmektedir.¹ 19. yüzyılda müstakil bir bilim disiplini hâline gelmiş olan coğrafya (Emekli, 2006: 52), toplum yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu için öznesi insan olan hayatın akışını da şekillendirmektedir. Bu bağlamda insan ile coğrafya arasındaki ilişkinin karşılıklı bir üretime

¹ Geniş bilgi için bk.: <https://sozluk.gov.tr/>

dayandığı ve bu üretimin de bilhassa edebî metinlerde somutlaştığı görülmektedir. Bu şekilde somut bir hâle gelen coğrafya-insan arasındaki ilişki çerçevesinde; bazen coğrafyanın insan yaşamını biçimlendirdiği bazen de insanların coğrafyaya farklı yönlerde katkıda bulunduğu gözlemlenmektedir (Vurmay, 2010: 209). Bu hususlara bağlı olarak; edebî sahada coğrafya konularının aranması, edebî metinlerde geçen mekânların haritalanması (edebiyat kartografyası) ve coğrafya merkezli okuma gibi yaklaşımlar, edebiyat eserlerinin coğrafya bağlamında ele alınarak açıklanmasında önemli teknik yöntemler olarak öne çıkmaktadır (Kaçmaz ve Kaçmaz, 2019: 54).

Gerek Türk edebiyatı gerekse de dünya edebiyatı içerisinde ortaya konulan eserlerde önemli bir sahne işlevi gören coğrafi mekânlardan birisi de Balkanlardır. Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan yarımada şeklinde bir bölge olan Balkanlar; batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz, doğusunda ise Ege, Marmara ve Karadeniz ile çevrilidir. Kuzey sınırını Tuna ve Drava nehirlerinin çizdiği Balkanlarla, Türk milletinin ilişkisi çok erken dönemlere kadar inmektedir (İsen, 1997: 512). Yaklaşık olarak 5. yüzyılda başlayan bu ilişkinin günümüze kadar devam eden asıl ağırlıklı noktası Osmanlı Devleti'yle sağlanmıştır (İsen, 2007: 63). Yüzyılları kapsayan Türk tarihinin Balkan coğrafyası tarihiyle iç içe geçmiş olmasına bağlı olarak yaşanan kültürel ve coğrafi kesişim, hem edebiyat alanı için hem de edebiyat-coğrafya ilişkisi için son derece verimli bir zeminin oluşmasına da hizmet etmiştir. Siyasi tarihin siyasi coğrafyayı sürekli olarak yeniden şekillendirmesi, önemli bir geçiş noktası olması, güçlü deniz bağlantıları ile coğrafi bir derinliğe sahip olması gibi nedenlerle kendi içindeki siyasi merkezlerin çok ötesinde bölgesel ve küresel hâkimiyet mücadelelerine sahne olan Balkanlar sorunlu bir coğrafya olarak görülmektedir (Oruç, 2009: 49). Bu problemlili yapısıyla bilhassa 93 Harbi adı verilen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşıyla birlikte başlayan süreç (Ercilasun, 2013: 96) Balkan

coğrafyasını Türkler için pek çok acının ve trajedinin yaşandığı bir mekân hâline getirmiştir. Türk tarihi içerisinde “Rumeli” olarak da adlandırılan bu bölgedeki hadiseleri konu edinen önemli eserlerden birisi, ilk baskısı 1972 yılında yapılmış olan, Faik Baysal tarafından kaleme alınan *Drina’da Son Gün* adlı romandır. Türk edebiyatında, II. Dünya savaşı yıllarında bu bölgedeki durumu tüm çıplaklığıyla yansıtan önemli eserlerden biri olan *Drina’da Son Gün*’de Yugoslavya’daki etnik çatışmalar ve bu çatışmaların Türkler üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmaktadır (Bozdoğan, 2008: 118). Bu bağlamda dünya edebiyatına bakıldığında ise 1942-1943 yılları arasında, Alman işgali altındaki Belgrat’ta İvo Andrić tarafından yazılan, ilk kez 1945 yılında yayımlanan *Drina Körüsü* adlı eserin ön plana çıktığı görülmektedir. *Drina Köprüsü*’nde köprü eksenli bir bakış açısı ile Sırbistan ile Bosna-Hersek sınırında bulunan Drina Irmağı kıyısında yer alan Vişegrad şehrindeki olaylar tarihî bir süreklilik içerisinde ortaya konulmaktadır.

1. Mekân Algısında Fenomenolojik Yaklaşım

Edebiyat sahasında roman türünün temel teknik bileşenlerinden biri olan mekân, vaka zincirinde yer verilen hadiselerin sahnesi olarak kabul edilmektedir (Aktaş, 2000: 128). Olayların geçtiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve atmosfer yaratmak gibi işlevleri haiz olan mekân unsuru (Tekin, 2004: 129) böylelikle günümüzün felsefe temelli coğrafya-çevre anlayışlarına da bir çıkış noktası oluşturmuş olmaktadır.

Fenomenoloji (görüngübilim) kavramında geçen fenomen terimi yani Yunan dilindeki ifadesiyle phainomenon, “kendini gösterme” anlamına gelen phainesthai fiilinden türemiştir. Buna bağlı olarak fenomen/phainomenon, kendini gösteren, görünür ve apaçık olan şekilde tanımlanabilir (Heidegger, 2006: 56). Başka bir tabirle fenomen; bilincimizle, duygularımızla kavradığımız her şeydir (Karaalioğlu, 1975: 120).

Fenomenolojinin kurucu ismi olan Edmund Husserl, düşünceleriyle başta Martin Heidegger olmak üzere Jean Paul Sartre ve Maurice Merleau-Ponty gibi filozofları da fazlasıyla etkilemiştir (Yeşilyurt, 2019: 301).

Husserl, fenomenolojik yaklaşımı, olayların ideal varlığını inceleme yöntemi olarak ifade etmektedir. Bu yaklaşımda “nesne”nin varlığının “özne”nin varlığına bağlı olduğu, dolayısıyla nesneyle ilgili bilgilere öznenin yola çıkılarak varılabileceği ortaya konulmaktadır. Edmund Husserl, çerçevesini çizmeye çalıştığı bu temel felsefi zeminden hareket ederek “mekân”ı bir bilinç içeriği olarak fenomene dönüştürmekte ve mekâna fenomenolojik bir şekilde yaklaşarak; mekânın, dünyanın bütününde deneyimleyen kişi için ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmaktadır. Fenomenolojik indirgeme yöntemiyle ilişkilendirilebilecek bu durum öznenin/insanın kendisine dönmesi, kendi içkin alanı ile kendi edimleriyle bağ kurması şeklinde de ifade edilebilir. (Mengüşoğlu, 2020: 33) Böylece insanın mekânı algılayışına rasyonel bir mutlaklık dışında kişisellik atfetmiş olan Edmund Husserl, bedeni diğer nesnelere ayırarak mekânı bedensel deneyimle ilişkilendirmiş olmaktadır (Özbek, 2015: 2-3). Edmund Husserl’in bu yaklaşımı, mekânı içi boş bir kalıp gibi gören ve geometrik bir yayılım şeklinde kabul eden kartezyen düşünce sistemine de bir karşı çıkış olarak görülmektedir. Kökeni Descartes’e dayandırılan kartezyen düşüncenin temelinde özne ile nesnenin birbirinden ayrılması, insan-mekân birlikteliğinin de parçalanması söz konusudur (Hisarlıgil, 2008: 24). Bu şekilde bir yaklaşım ise, mekânın kültürel yaşanmışlıklardan soyutlanması anlamına gelmektedir.

Edmund Husserl’den etkilenen 20. yüzyıl Alman düşünürü Martin Heidegger de özellikle *Varlık ve Zaman* adlı eserinde fenomenolojik-hermeneutik bir yaklaşımla kartezyen mekân anlayışını eleştirerek, “mekân”ı bir etkileşim ve deneyim yeri olarak değerlendirir (Hisarlıgil, 2008: 25). Martin Heidegger bilhassa “dünya-içinde-varolma” düşüncesi ile

insanın ve onun dünyasının bütüncül bir şekilde ele alınmasının varoluşunu ifade etmeye çalışmaktadır (Heidegger, 2006: 93-102).

Martin Heidegger'in, Edmund Husserl'den ilham alarak oluşturduğu ve geliştirdiği hermeneutik-fenomenolojik yöntemde artık mekân; soyut bir düşünce ya da deneyimden bağımsız bir "orada olan", "varlık"tan ayrı bir kavram olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak mekâna fenomenolojik olarak yaklaşmak, mekânın dünyanın bütünü ya da deneyimleyen kişi için önemini ortaya koyan "deneyimleme"yi anlamaya çalışmaktır (Hisarlıgil, 2008: 25).

Gerek Edmund Husserl'in gerekse de Martin Heidegger'in mekân kavramı için çizdiği fikrî-felsefi çerçeve 20. yüzyılın önde gelen Fransız filozoflarından biri olan Gaston Bachelard'da "mekânın poetikası ve yer ilişkisi" şeklinde sorgulanırken, yine aynı yüzyılda yaşayan başka bir Fransız düşünürü Maurice Merleau-Ponty tarafından ise "bedenleşme" biçiminde araştırılmaktadır (Hisarlıgil, 2008: 26).

Özellikle Gaston Bachelard *Mekânın Poetikası* adlı eserinde mekânı, hafıza ve hayâl kavramlarıyla birlikte ele almakta, bu iki unsurun ise anıları canlı tutacağını ifade etmektedir (Dağ, 2019: 97). Bu ise mekânda gerçekleşen yaşanmışlıkların, hayallerin hatırlattığı anlamların zenginleşmesini sağlamış olacaktır. Böylece bireylerin bir mekân içerisinde kurdukları düşler, hayaller ile deneyimler ve anılar hem o mekânın/yerin/coğrafyanın farklı anlamlar yüklenmesine hem de öznellik kazanmasına sebep olmaktadır (Bachelard, 2020: 10-11). Bu durum insanların aynı mekânda/coğrafyada/yerde yaşamalarına rağmen, yaşanmışlıkların ve hayallerin de etkisiyle mevcut mekânların her birey için farklı anlamlar içermesine neden olmuş olacaktır. Fenomenolojik merkezli bütün bu felsefi temelli yaklaşımların da edebî metinlerdeki insan-mekân/insan-coğrafya

ilişkisi bağlamındaki incelemelere yeni ve önemli çıkarımlar sağlayacağı/sağladığı görülmektedir.

2. *Drina Köprüsü* Adlı Eserde Fenomenolojik Mekân Algısı

Yugoslavya edebiyatının dünyaca ünlü ve *Drina Köprüsü* adlı eseriyle 1961 yılında Nobel Edebiyat ödülüne layık görülen ismi İvo Andriç; yirmi dört bölümde kurguladığı bu eserinde, yaklaşık 400 yıla yayılan bir zaman diliminde yaşanan olayları belli bir bütünlük içerisinde aksettirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de yazar yoğun olarak tarih bilgisini, memleketinin folklorunu, halk dili geleneğini ve Vişegrad kasabesindeki hayat tecrübelerini kullanmıştır (Uğurcan, 2012: 336). *Drina Köprüsü*; *Travnik Kroniği* ve *Saraybosnalı Kadın* adlı eserlerle birlikte “Bosna Trilajisi/(Bosna Üçlemesi)”ni oluşturmaktadır (Kolcu, 2003: 221).

Eserin vaka zinciri Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın doğduğu ve yıllar önce Osmanlı askerleri tarafından devşirilmek üzere alınıp götürüldüğü topraklara bir köprü yaptırmaya karar vermesiyle başlar. Köprü'nün yapılacağı yer olarak da Drina Nehri yanında bulunan Vişegrad kasabasının yakınındaki bir yer belirlenir. Sadrazam çok önem verdiği bu vazifeyi güvenilir bulduğu adamlarından biri olan Abid Ağa'ya verir. Köprü'nün yapım işinde o bölgede ikamet eden gerek Müslüman gerekse de Hristiyan halklardan faydalanılır. Ancak köprü'nün yapılma süreci, o yörede yaşayan insanlar ve şehir halkı için büyük bir karmaşa yaratmaya başlar. Bu karmaşa ve karışıklık; yüzyıllardır bu coğrafyada sakin, huzurlu ve kendi hâlinde yaşayan insanları rahatsız eder. Bu rahatsızlık neticesinde Radisav adlı bir köylü hem bir isyan çıkarmak hem de köprüyü sabote etmek amacıyla harekete geçer. Fakat emeline ulaşmadan yakalanan Radisav, ibret olacak şekilde Abid Ağa tarafından kazığa oturtularak ölümle cezalandırılır. Köprü'nün yapımı seneler boyunca kış mevsimlerinde ara verilerek, bahar ve yazlarda inşaata yeniden

başlanarak devam ettirilir. Bu sürecin sonunda Drina Köprüsü beş yılda tamamlanır.

Büyük ve gösterişli bir törenle açılan köprünün estetik görüntüsü Vişegrad halkını âdeta büyülemiştir. Sadrazamın bu köprü ile birlikte yapılmasını istediği ve köprü ile eş zamanlı olarak bitirilen otuz altı odalı kervansaray da halkın hizmetine sunulmuştur. Gerek köprü gerekse de kervansaray zamanla Vişegrad halkı için hayatın bir parçası hâline gelir.

Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılın sonlarında Macaristan topraklarından çekilmesiyle birlikte Vişegrad kasabesindeki kervansaray atıl bir hâle gelirken, Drina Köprüsü bütün işleviyle kullanılmaya devam eder. Drina Köprüsü bu bölgede yaşanan sel ve salgın hastalık (kolera-veba) gibi doğal afetlerde, 19. yüzyılın sonlarında (1804) patlak veren Sırp isyanı ile çeşitli savaşlar gibi askerî hadiselerde ve çeşitli sebeplerle gerçekleşen göçlerde her zaman ön planda yer alır. Zaman zaman trajik sonuçların yaşandığı aşk hadiselerine de yine Drina Köprüsü sahne olur.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti ile anlaşılan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek topraklarını yer yer savaşarak işgal ve istila etmeye başlar. Böylece Vişegrad kasabası da Drina Köprüsü de Avusturyalı askerlerin eline geçmiş olur. Drina Köprüsü bütün bu hadiselerden payını alır. Avusturyalı mühendisler bir yandan köprüyü onarmaya bir yandan da Balkan coğrafyasını neredeyse baştanbaşa bağlayacak olan "Doğu Demir Yolu"nun yapımına başlarlar. Dört yılın sonunda tamamlanan demir yolunun faaliyete geçmesiyle birlikte Drina Köprüsü'nün kullanım yoğunluğu da düşmeye başlar. Tren yolunun yapımını takip eden süreçte yaşanan Balkan savaşlarında Türk ordusunun mağlup olması, Türk sınırının Vişegrad şehrinden çok uzaklara, Edirne'nin ötesine kadar gitmesine neden olur. Bu yaşananlardan çok kısa bir süre sonra Saraybosna'da gerçekleşen bir suikast neticesinde hem Vişegrad

kasabası hem de Drina Köprüsü yeniden aktif hâle gelir. Yaşanan askerî hareketlilik ve bunun neticesinde Avusturya-Macaristan Krallığı ile Sırp kuvvetleri arasında geçen çatışmalar bu bölgeyi yaşanacak bir yer olmaktan çıkarmıştır.

Yüzyıllarca pek çok zorluklara dayanan Drina Köprüsü ise yaşanan çatışmalarda gerçekleştirilen bir bombardıman sırasında önemli bir darbe alır ve ikiye bölünür.

Eserde geçen hadiselerin hâkim mekânı Balkan coğrafyasıdır. Bu nedenle tipik bir Balkan romanı olarak nitelenebilecek *Drina Köprüsü*'nde "Drina Nehri ile üzerindeki köprü, Vişegrad kasabası, Rzav Irmağı, Unişte, Dobrun, Priboy, Üjitsa, Veletov, Lim ırmağı, Okalişte, Tsiernice, Saraybosna (Bosna Paşalı), Sırbistan, Belgrad Paşalığı ve Uvats" gibi büyüklü küçüklü mekânlara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Romanda ön planda yer alan ve fenomenolojik olarak değerlendirilebilecek dört temel mekândan bahsedilebilir. Bunlar:

1. Drina Köprüsü
2. Drina Nehri
3. Kapiya/Köprü'nün üzerinde bulunan ve insanlar için seyir alanı görevi gören yer
4. Vişegrad Kasabası

2.1. Drina Köprüsü

Osmanlı Devleti'nin tanınmış sadrazamlarından Sokullu Mehmet Paşa'nın vakfiye olarak Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu ve Balkan coğrafyasında hâlâ ayakta kalmış önemli mimari eserlerden biri olan bu köprü eserde her şeyden önce önemli bir bağlantı noktası olarak yansıtılmaktadır. Ancak sözünü ettiğimiz bu fenomenolojik işlev halkın yaşantılarına, içinde bulunulan zamanın koşullarına, köprü'nün kullanılış amaçlarına ve insanların psikolojilerine göre değişiklik göstermektedir. Çok

net bir şekilde romanın başkarakteri olarak sayılabilecek olan Drina Köprüsü, bir mekân olarak insanlar için öncelikle bulunduğu coğrafyada geçmiş ve gelecek bağlantısının kurulması anlamına gelmektedir. Zira bilhassa Vişegrad kasabasında doğan her çocuğun köprüyle bağlantılı olarak öğrendiği geçmişe ait hikâyeler, masallar bu çocuklarla birlikte yaşar ve gelecek nesillere aktarılırlar. Hayalle gerçeğin ilginç bir karışımından oluşan bu sözlü kültürel unsurlar böylece geleceğe aktarılmış ve yaşatılmış olmaktadır. Özellikle köprünün yapılış zamanı ve kaderi ile ilgili olarak kurgulanmış olan anlatılar, kasaba halkı için hayat ile köprü arasında yüzyıllarca yıllık sıkı bir kültürel bağın kurulması anlamına gelmektedir (Andriç, 2019: 16-23/152).

Drina Köprüsü, Drina Nehri'nin üzerine kurulmuş olması ve bazı iklimsel özellikler nedeniyle zaman zaman büyük su baskınlarına maruz kalmakta, yıkılmanın eşiğinden dönmektedir. Buna rağmen köprünün tabiatın bu güçlü taarruzlarına direnmesi ve başarılı bir şekilde karşı koyabilmesi, köprünün etrafında yaşayan insanlara da psikolojik olarak tesir etmiş durumdadır. Bu fenomenolojik-psikolojik etki ile hem kasabada hem de kasaba çevresindeki insanlar hayatın güçlüklerine ve savaşların yıkıcı sonuçlarına sabredip dayanabilmektedirler (Andriç, 2019: 320). Yazar bu durumu şu şekilde tespit etmektedir:

“Farkında olmadan küçük kasabanın felsefesini de orada öğrenmiş oluyorlardı. Hayat anlaşılmaz bir mucizedir, boyuna harcanır, erir, buna rağmen yine dayanır, sürüp gider. Tıpkı Drina'nın üstündeki köprü gibi.” (Andriç, 2019: 87)

Drina Köprüsü, kurulduğu yer itibarıyla bazen gerçeklik bağlamında ele alınmış ve hem bir vasıta hem de ulaşım hizmet eden bir unsur olarak yansıtılmıştır. Tarihî süreç içerisinde ilk olarak Sırbistan ile Bosna Paşalığı arasında güvenilir bir yol olarak kullanılan köprü (Andriç, 2019: 90),

Avusturya'nın bölgeyi işgali sırasında da araç-vasıta geçişi özelliği ile öne çıkmaktadır (Andriç, 2019: 143). Böylece bölgedeki insanlar için köprü, varlığı bulunan bir nesne olarak ulaşım hizmeti gören bir araç olarak görülmektedir. Köprü bazen de birbirinden farklı millet-kültür-din ve anlayışları karşılıklı şekilde konumlandıran bir bağlantı noktası anlamında kullanılmaktadır. Yazar buna uygun olarak farklı dönemlerde ve zamanın akışına uygun olarak Drina Köprüsü'nü; Doğu-Batı, Osmanlı Devleti-Batılı devletler, İslam dini-Hıristiyanlık inancı (Andriç, 2019: 248-249/342) gibi çatışma ile mukayese alanları oluşturacak şekilde eserine yerleştirmiştir. Böylece yazar, bu coğrafyada yaşayan ve yaşamlarının merkezine temel mekân olarak Drina Köprüsü'nü oturtmuş olan insanların algılarının da buna bağlı olarak şekillendiğini ortaya koymuş olmaktadır.

Drina Köprüsü, köprü çevresinde yaşayan insanlar için zaman zaman eski-yeni çatışması bazen de gelenek-modern mücadelesi anlamına gelmektedir. Tarihî hadiselerle bağlı olarak köprünün bulunduğu yerin farklı güçlerce ele geçirilmesi, yeni birtakım yaşam şekillerinin de beraberinde yaşanan yerlere gelmesine neden olur. Bu değişim ve dönüşüm hem maddi hem de manevi bağlamda kendini hissettirir. Ancak bu farklılaşmaya sahne olan ve bir ölçüde direnen tek yer yine Drina Köprüsü olur. Yazarın şu ifadeleri bu durumu özetler:

“Doğruyu söylemek gerekirse, yabancıların getirdikleri yeniliklerle, halkın değişmeyen geleneklerinin çarpışması asıl köprüde başladı. Bunun sonucu olarak da kasabanın eski ile ilgili her şeyi gerilemek ya da yeni ile bağdaşmak zorunda kaldı.” (Andriç, 2019: 150)

Avusturya ordusunun işgalinden sonra 20. yüzyılın başlarında Balkanları baştanbaşa birbirine bağlayacak bir demir yolunun yapılmaya başlanması da Drina Köprüsü bağlamında gelenek-modern mücadelesini beraberinde getirmiş olmaktadır. Sanayi ile teknolojinin yeni bir ürünü olan

trenin ve demir yolunun köprünün yanından geçmesi, bu bölgede yaşayan insanların köprüye bakış açısında belli oranda bir değişikliğe sebep olmuştur. Bununla birlikte Vişegrad kasabası halkı için Drina Köprüsü, geleneğin moderniteye direnişinde en belirgin işaret-mekânlardan birisi hâline gelmiştir (Andriç, 2019: 233).

İvo Andriç, bu eserinde başından sonuna kadar başkarakter ve temel bir mekân unsuru olarak ele aldığı Drina Köprüsü'nü vaka zinciri sonunda kişileştirerek âdeta canlı bir varlık hâlinde yansıtır. Yazarın bu tutumu köprüyü, çevresinde yaşayan insanlar için felsefi zemindeki bir hayat-ölüm düşüncesine sevk etmektedir. Çünkü Andriç köprünün bütün mücadelesine rağmen yaşadığı kötü son ile birlikte yine aynı coğrafyada yaşayan insanların da kendi hayatlarının sonunda yaşamaları mukadder olan olumsuz sonuçlara işaret etmiş olmaktadır.

“Ta dipte... kırılan sütun dev bir kütük gibi duruyordu. Kemerin etrafına binlerce parça sıçramış ve kemerin sağında ve solundaki sütunlar kabaca kırılmıştı. Aralarında on beş metrelik bir boşluk sırtıyordu. Kopan kemerin kırık kenarları... sanki birleşmeye çalışıyormuş gibi üzgün üzgün birbirine doğru uzanıyordu.” (Andriç, 2019: 347)

Bu eserin yayımlanmasından günümüze kadar olan zaman akışı içerisinde aynı coğrafyada yaşanmış olan hadiseler de göz önünde bulundurulursa, yazarın eserinde oluşturmaya çalıştığı bu fenomenolojik-psikolojik öngöründe haklı olduğu söylenebilir.

2.2. Drina Nehri

Eserde üzerinde yapılan köprüye adını veren, Sava Irmağı'nın bir kolunu oluşturan, Vişegrad kasabasının ortasından geçen ve Balkan coğrafyasında yaklaşık 350 kilometre boyunca uzanan Drina Nehri'nin de fenomenolojik bir yaklaşımla yansıtıldığı ifade edilebilir. Çünkü Drina Nehri

de, farklı insanlar için farklı anlamlar ihtiva eden ve değişik çağrışımlara sebep olan temel bir mekân olarak romanda kullanılmaktadır.

Eserde bu noktada öne çıkan en önemli örneklerden biri Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'dır. Çocukluk çağında yaşadığı yerlerden ayrılmak zorunda kalan Sokullu Mehmet Paşa, hayatı boyunca Drina Nehri ile çevresinde yaşadıklarını unutamaz. Her zaman çocukken nehrin bir kıyısından diğer kıyısına geçişte yaşadıklarını ve halkın karşılaştığı zorlukları hatırlar. Nehrin ve kıyıların manzarası da küçük çocuğun zihninde silinemez izler bırakmıştır. Yani Drina Nehri, Sokullu Mehmet Paşa için geçmişi hatırlama, maziye özlem duyma ve tabiat ile mücadele duygusunu hissetme anlamlarına gelmektedir. Zaten bu duygulardır ki, yıllar sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci büyük adamı olmasına rağmen; Drina Nehri'ni unutmamasına ve belki de geçmişin izlerini takip ederek bir köprüyle hem o coğrafyadaki insanların hayatını kolaylaştırmak için hem de yaşadığı an ile geçmişi arasında yeniden bir bağ/köprü kurmak için Drina Köprüsü'nü yaptırmaya karar vermesine sebep olmuştur. Eserde bu durum şöyle aktarılmaktadır:

“Burası sefaletin hüküm sürdüğü dağlık ve perişan bir diyarın en duygulu noktasıydı. İnsan, gücünün yetmediği tabiat unsurlarıyla karşılaşırken, güçsüzlüğünün acıları içinde karşısına dikilen aşılmaz engelin zorluğunu daha iyi görüyor ve bu güçlüklerin insanoğlunu her işinden alıkoyduğunu anlıyordu.

İşte bütün bunlar, bir kasım günü çocukta, ömrü boyunca hiç geçmeyecek olan maddi bir sızı bırakmıştı, hatta dini, yurdu ve yaşantısı büsbütün değiştiği halde bile.” (Andriç, 2019: 27-28)

Drina Nehri eserde insanlar için bazen öldürme, tehdit etme ve cezalandırma unsuru olarak da algılanmaktadır. Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın köprüünün yapımı için ilk görevlendirdiği kişi olan zalim tabiatlı

Abid Ağa, emrinde çalışanları zaman zaman “Drinaya atıp boğmakla (Andriç, 2019: 51) tehdit etmekte ve korkuyla işlerin yürümesini sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla nehir, bazı insanlar için ölüm korkusu ve cezalandırılma anlamına gelmiş olmaktadır.

İvo Andriç, Drina Nehri’ni zaman zaman da insanların kaçış yeri, kendisini cezalandırma yani intihar olgusunu gerçekleştirme mekânı olarak ortaya koymaktadır. Vaka zinciri içerisinde yer alan şahsiyetlerden olan Avdaga Osmaniç’in kızı Fatma’nın, babası tarafından sevmediği biriyle evlenmek zorunda bırakılması sonucunda Drina Nehri’ne atlayarak intihar etmesi bu duruma önemli bir örnek olarak verilebilir. Drina Nehri, Fatma için intihar ve yaşamdan vazgeçme anlamına gelmiş olmaktadır (Andriç, 2019: 118-119).

2.3. Kapiya/Köprü’nün Üzerinde Bulunan ve İnsanlar İçin Seyir Alanı Görevi Gören Yer

Vişegrad kasabasının en belirgin ve en önde gelen eseri olan Drina Köprüsü’nün en ilgi çekici kısmı ise “Kapiya” olarak tabir edilen seyir noktasıdır. Kasaba halkı için son derece işlevsel bir özelliğe sahip olan “Kapiya” da eserde fenomenolojik açıdan rahatlıkla yorumlanabilir. Kasaba halkından her yaşta ve mevkide insanın sıklıkla kullandığı bu mekân, hem genel olarak Vişegrad şehri için hem de bazı bireysel yaşamlar için “kader” ile eş değerde görülmektedir. Yazar bu durumu, burada vakit geçiren insanların farklı farklı şekillerde cereyan eden ve iç içe geçmiş olan hayat hikâyelerinin düğümlerinin burada çözümlenmeye çalışıldığını vurgulayarak ortaya koymaya çalışmıştır (Andriç, 2019: 22). Ayrıca kapiya insanların birbirinden farklı karakter yapılarını oluşturmada ve kaderi algılayışları üzerinde o kadar etkilidir ki kasabada yaşayanların hayallerinin zenginleşmesine, farklı farklı düşüncelere dalmasına ve hayatı genellikle hüzünlü bir sessizlik ile değerlendirmelerine sebep olmuştur (Andriç, 2019:

22). Bu durum kapiyanın fenomenolojik bir mekân özelliği gösterdiğini açıklıkla ortaya koymaktadır.

Kapiya zaman zaman bazı insanların neşeli toplantılar yaptığı, tatlı sohbetlere konu olan, şarkıların söylendiği bir zevk ve eğlence yeri olarak algılanırken, özellikle farklı askerî müdahalelerin söz konusu olduğu zamanlarda ise çevreye mutsuzluk ve umutsuzluk veren bir mekân olarak görülmektedir (Andriç, 2019: 97). Aslında mekân aynı mekândır, ancak yaşanmışlıklar, kötü tecrübeler ve nesilden nesle farklılaşan yaşam koşulları kapiyanın fenomenolojik bağlamda farklı perspektiflerle değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Vişegrad'da yaşayan Türkler için ise kapiya bambaşka bir mekân algısı yaratmaktadır. Bilhassa yaz mevsiminde kapiyada oturup manzarayı seyreden Türkler âdeta şanlı mazilerine, destansı tarihlerine doğru bir zaman yolculuğuna çıkarlar. Bu hayali seyahat onların hem hasret kaldıkları Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemlerini hatırlamalarını hem de aslında yeniden güçlü bir ülkeye sahip olabilme özlemlerini dışa vurmalarına olanak sağlamaktadır. Yazar bu durumu şöyle ortaya koyar:

"Bu bulutlar, Kapiya'nın en güzel yaz manzaralarından biridir.... Türklerin gözleri önünde her zaman bu bulutlar vardır, tıpkı sultanın beyaz ipek çadırları gibi. Onları seyrederken gözlerinde savaşlar, yiğitlik sahneleri, şahane ve lüks bir hayat canlanır. Kasabanın çevresindeki yaz bulutlarını karanlıklar kapatınca, ay ve yıldızlar yepyeni, büyümlü bir ülke yaratır." (Andriç, 2019: 103)

Kapiya 20. yüzyılın başlarında ise bazen iyi bazen de kötü haberlerin halka ulaştırılmasında kullanılan bir mekân olmaya başlar (Andriç, 2019: 217). Böylece kapiya, kasabada yaşayan bazı insanlar için önemli haberlerin alındığı, merak edilen bildirilerin ilan edildiği bir haber kaynağı olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda dünyada ve kendi bölgelerinde

hangi hadiselerin cereyan ettiğini ve gelecekte neler olabileceğini merak edenler için kapiya farklı bir anlama gelmiş olmaktadır.

2.4. Vişegrad Kasabası

Romadaki geniş ölçekli mekânlardan biri olan Vişegrad kasabası, içinde yaşayan insanlar için farklı anlamlara gelen, değişik biçimlerde algılamalara yol açan yerlerden birisidir. Vişegrad şehri; geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan tarihî yapısıyla, zaman kavramının devamlılık duygusuyla harmanlanmasını sağlayan kervansarayı, kapiyası ve köprüsüyle içinde yaşayan insanların hayata bakış açılarında önemli bir yer edinmiştir. Söz konusu bakış açısında en dikkati çeken husus ise ölümsüzlük duygusunun oluşumudur. Eserde yaklaşık üç yüz yılı aşan bir zaman dilimi içerisinde yansıtılan, yazarın “ölümlü olmakla birlikte ölümsüzlüğe benziyordu” (Andriç, 2019: 76) tespitiyle tasvir edilen bu kasaba, yaşadığı olumlu-olumsuz pek çok siyasi, askerî, ticari, kültürel olaylara rağmen yüzyıllar geçtikçe değişmekte, gelişmekte, genişlemekte ve devamlılığını sürdürmektedir. Bu dayanıklılık kasabadaki insanların da yaşamı; daima akıp giden, hiç bitmeyen, bütün zorluklara karşı koyulması gereken bir mücadele alanı şeklinde algılamalarını sağlamaktadır. Vişegrad’ın insanlar üzerindeki bu etkisini “Anlamını ve varlığını, dayanıklılığına borçluydu. Kasabada bıraktığı ışıklı iz hiç değişmedi” (Andriç, 2019: 76) sözleriyle dile getiren yazar, böylece şehrin kasaba halkı üzerindeki fenomenolojik etkisini de ortaya koymuş olmaktadır.

Vişegrad şehri belli dönemlerde de halk için bolluk, bereket ve güçlü olma anlamına gelebilmektedir. Şehrin coğrafi yapısında yer alan geniş vadi ve taşıdığı bol su ile tarlaları canlandıran Rzav Nehri’nin oluşturduğu verimlilik, kasaba halkının Vişegrad’ı âdeta bir zenginlik sembolü olarak algılamasını sağlamaktadır. İvo Andriç şehrin insanlar üzerindeki bu fenomenolojik etkisini “Çünkü kendisi de bu rutubetin, sıcaklığın ve taşan hayat

özünün, bu üçlü oyunun bir parçasıdır.” (Andriç, 2019: 294) sözleriyle ifade eder. Böylece yazar kasaba halkının da kendilerinde bu algıyı oluşturan unsurların bir parçası olduğunu vurgulamış olmaktadır.

Vişegrad şehri, romanın vaka zincirinde yer alan aşk hikâyelerinden birisine de ilham kaynağı olmuş ve âşıklardan birisinin sevgilisine yazdığı bir mektupta/kartta fenomenolojik bir anlamda kendisine yer bulmuştur. Öğretmenlik yapan bayan Zorka'ya âşık olan Nikolay Glasinca, sevgilisine yazdığı aşk mektubunda, âşık olduğu kadın ile “bitkilerin kokusuyla dolu Vişegrad'ın sakin bir gecesini” (Andriç, 2019: 301) özdeşleştirmiştir. Yani Vişegrad şehrinin, Nikolay Glasinca'nın iç dünyasındaki izdüşümü aşk olarak ortaya çıkmış ve bu durum Nikolay Glasinca'nın Vişegrad'a dair olan algısı ile bakış açısını önemli ölçüde şekillendirmiştir.

3. *Drina'da Son Gün* Adlı Eserde Fenomenolojik Mekân Algısı

Türk edebiyatının Cumhuriyet döneminde yetiştirdiği önemli şair ve romancılardan olan Faik Baysal'ın kaleme aldığı, önce Cumhuriyet gazetesinde bölümler hâlinde yayımlanan, gördüğü büyük ilgi nedeniyle (Kurt, 2009: 10) de ilk olarak 1972 yılında basılan *Drina'da Son Gün* adlı romanda temel mekân Yugoslavya yani Balkan coğrafyasıdır. Eser, vakaların içerisinde asli kahraman olarak öne çıkan (Sınar Çılgın, 2003: 159) ve aslında gerçek hayatta yaşamış Rıza Selmanoviç'in hatıralarından hareketle oluşturulmuş olan belgesel niteliğinde bir romandır (Yılmaz, 2018: 60). Romandaki vakanın gerçek hayattan alınmasının yanında, yazarın kişilik bakımından olaylar karşısında aşırı duyarlı, tanık olduğu ve gözlemlediği olumsuzluklara tepki göstermeyi karakterinin bir parçası (Gürsoy, 2007: 19) olarak benimsemiş olması da eserdeki konunun son derece canlı bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır.

Eserde genel olarak, II. Dünya Savaşı yıllarında Yugoslavya'daki etnik çatışmalar ve bu çatışmaların bilhassa Türkler üzerindeki olumsuz tesirleri

tarihî gerçeklerden de yararlanılmak suretiyle anlatılmaktadır (Bozdoğan, 2008: 118). Romanın vakası II. Dünya Savaşı'yla birlikte Alman ordularının Yugoslavya'yı işgal etmesiyle başlar. Bu işgal siyasi ve dinî bakımdan karışık bir yapısı bulunan ülkeyi daha da karmaşık bir hâle getirmiştir. Özellikle Draja Mihayloviç, Neniç Puça gibi Sırp milliyetçileri öncülüğünde kurulan çeteler (Çetnik) Sırp ve Hırvatların; buna karşılık Arnavut ve Türk çeteler ise Boşnak, Arnavut ve Türklerin haklarını korumak maksadıyla büyük bir mücadele içerisine girerler. Emniyetsizliğin ve güvensizliğin hâkim olduğu böyle bir ortamda Vişegrad istikametinde ilerleyen bir otobüs önce Alman askerleri sonra da Arnavut çeteciler tarafından baskına uğrar. Baskınlar sırasında bazı yolcular sırf ait oldukları etnik yapı nedeniyle şiddete maruz kalırlar. Daha sonra yoluna devam eden otobüste bu olayın yarattığı etkiyle yolcular arasında bazı fikir çatışmaları da yaşanır. Bu çatışmalarda düşünceleriyle dikkati çeken Mehdi Azamoviç oturduğu yere yakın bir durakta otobüsten inerek evine gider. Yugoslavya'nın köklü Türk ailelerinden olan Selmanoviçlerin çiftliğinde kâhyalık yapan Azamoviç eve geldiğinde, artık ünlü Sırp çetecisi Nemiç'in adamı olan eski arkadaşı Mordaç'ı karşısında bulur. Mordaç, yakın bir zaman sonra Sırp çetecilerin Selmanoviçlerin çiftliğine baskın yapacaklarını söyleyerek eski arkadaşını uyarır. Mordaç'ın ayrılmasından hemen sonra onu takip etmiş olan Alman askerleri Azamoviç'in evine gelerek Mordaç'ın yerini öğrenmeye çalışırlar. Alman askerlerine istedikleri bilgileri vermeyen Azamoviç tutuklanır ve sonra da idam edilir. Gerek bu olay gerekse de bölgenin önemli Türk ailelerinden birinin reisi olan Osmanoviç'in Sırp çeteciler tarafından öldürülmesi sonucunda Türkler bir araya gelerek Rıza Selmanoviç liderliğinde "TürkDivisia" adında bir örgüt kurarlar. Bu örgütün kurulmasıyla bölgedeki Türkler hem Almanların hem de Sırp çetecilerin zulümlerine karşı silahlı mücadeleyle karşılık vermeye başlarlar. Buna rağmen özellikle Sırp çetecilerin yıldırma politikaları sonucunda pek çok

Türk ailesi daha fazla zarar görmemek için Türkiye'ye doğru göç yollarına düşer. Bu ailelerden birisi de TürkDivisia'nın lideri Rıza Selmanoviç'in ailesidir. Yolda ilerlerken Sırp çetecilerin saldırısına maruz kalmış olsalar da TürkDivisia'nın askerleri tarafından kurtarılan Rıza Selmanoviç'in ailesi emniyete alındıktan sonra kendilerine tahsis edilen bir otobüsle ikinci vatanları olarak gördükleri Türkiye'ye doğru yol almaya devam ederler.

Esere mekân yapısı bakımından dikkat edildiğinde Priyepoye, Taslıca, Priboy, Vişi(e)grad, Belgrad, Otiloviçe, Podgora, Potpeşe ve Vatra gibi yerleşim yerlerine vakalar içerisinde yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte romanda fenomenolojik açıdan değerlendirilebilecek üç ana mekândan söz etmek mümkündür. Bunlar:

1. 35 ve 38 Model Fiat Marka Otobüs
2. Çaçak (Cacak)/Sırbistan'da Küçük Bir Yerleşim Yeri
3. Balkan/Balkan'a Çıkmak

3.1. 35 ve 38 Model Fiat Otobüs

Romanda kullanılan dar ve küçük bir mekân olarak öne çıkan "otobüs", fenomenolojik olarak değerlendirilebilecek mekân unsurlarından birisidir. Eserdeki vakanın başında ve sonunda iki ayrı otobüsün kullanıldığı görülmektedir. Aynı marka (Fiat marka) olan bu otobüsler model olarak ise farklı yıllara (35 ve 38 model) aittirler.

Olay zincirinin başlatıcısı olarak kullanılan, eserde "*emektar Fiat soluya soluya bir yokuşu tırmanmaktaydı. Motor ara sıra patlayacakmış gibi oluyor,*" (Baysal, 2017: 39) şeklinde tasvir edilen bu aracı; içindeki insanlar kendi psikolojik durumlarına bağlı olarak farklı bir mekân algısıyla değerlendirmektedirler. Yolcular otobüste buldukları müddetçe, bu aracı yaşadıkları ülkenin demografik ve kaotik bir parçası şeklinde algılamaktadırlar (Baysal, 2017: 30). Otobüsün bazen Alman askerleri tarafından bazen de çeteciler tarafından baskınlara uğraması, yollardaki

başıboşluk yolcuların böyle bir psikoloji içerisinde bulunmasına neden olmaktadır. Bu duruma bağlı olarak otobüs; Alman askerlerinin baskını sırasında Hırvat ile Sırp kökenli yolcular için korku, zulüm ve ölüm mekânı anlamına gelirken, Alman askerlerinin daha ılımlı davrandığı Türk, Boşnak, Arnavut kökenli yolcular için ise bu kadar olumsuz bir algı yaratmamaktadır. Buna karşılık Sırp çetecilerin baskını söz konusu olduğunda ise otobüs, Türk, Boşnak ve Arnavutlar için âdeta korku dolu bir mekâna dönüşmektedir. Buna paralel olarak, olayların otobüs içerisinde yarattığı gergin hava ile yaşanan fikir çatışmaları da mekânla ilgili bu değişik algıların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Böylelikle işlevi icabı, sadece ulaşımda kullanılan basit bir araç-mekândan ibaret olan otobüs, içindeki insanlar tarafından son derece farklı bir mekân anlayışıyla değerlendirilmiş olmaktadır.

Vakanın son kısmında, “otuz sekiz model Fiat marka” şeklinde belirtilen otobüs ise, mekân algısı bakımından içindeki yolcular tarafından büyük bir zulümden kurtaran, rahatlatan, özlem duyulan bir yere (anayurt/ikinci vatan/Türkiye) kavuşturan hareketli bir mekân şeklinde düşünülmektedir. Çünkü işlevi itibarıyla farklı olan bu otobüs; yolcularını uzun zamandır zulmün ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir ülkeden, barışın ve huzurun hâkim olduğu başka bir ülkeye yani Türkiye’ye götürmek üzere yola çıkmıştır. Yazar, yolcuların yaşadığı bu algı farklılığını, seyahat sırasında otobüsten görünen manzaradaki olumlu değişiklikle de desteklemektedir: “Yolun iki yanında altın sarısı kırlar uzanıyordu. Gökyüzü her günküden daha mavi, daha kocaman, daha parlaktı.” (Baysal, 2017: 455)

Vakaların içerisinde yer alan iki benzer mekânın, içinde yolculuk yapan insanlar açısından birbirinden ne kadar farklı algılanabileceğini ortaya koyan bu durum romandaki fenomenolojik mekân tavrını da göstermiş olmaktadır.

3.2. Çaçak/Cacak Şehri

Günümüzde küçük bir yerleşim yeri olarak Sırbistan'da bulunan Çaçak şehri de eserde fenomenolojik bir mekân algısıyla yansıtılmaktadır. Çünkü bu küçük şehir, vakanın gelişimi içerisinde Sırp çentik örgütünün kurucusu Draza Mihayloviç'in (Draza Mihailoviç) doğum yeri olarak ortaya konulmaktadır. Sadece bu özelliği nedeniyle Çaçak; Türk, Boşnak ve Arnavutlar için zulüm, düşmanlık ve eşkıyalık anlamına gelmiş olmaktadır. Yani Yugoslavya'da yaşayan Sırp ve Hırvatların dışındaki etnik yapılara mensup insanlar için Çaçak artık bir yerleşim yeri olarak değil, âdeta ölüm saçan bir mekân olarak algılanmaya başlanmıştır. Hâlbuki aynı şehir Sırp ve Hırvatlar için güç, güven ve emniyet anlamına gelmektedir. Çünkü bu şehir onlar için mücadele eden, gurur duyulacak bir çete liderini yaratmıştır. Yazar fenomenolojik olarak nitelenebilecek bu farklı mekân algısını eserde şu ifadelerle somutlaştırmaktadır: "*Mihayloviç'i tutanlara birçokları kısaca Çaçak demeye başlamıştı. Çaçak, Türk, Boşnak ve Arnavut düşmanı demektir.*" (Baysal, 2017: 57)

3.3. Balkan/Balkan'a Çıkmak

Sözcük anlamı sarp, sıradağlar şeklinde uzanan ve ormanlarla kaplı dağ ya da Rumeli kıtasını batıdan doğuya ikiye bölen dağ silsilesi olarak² ifade edilen Balkan kelimesi, manası itibarıyla geniş bir coğrafi mekânı temsil etmektedir. *Drina'da Son Gün*'de "Balkan" ve bu kelimeyle çoğunlukla birlikte kullanılan "Balkan'a çıkmak" ifadeleri fenomenolojik mekân algısına örnek teşkil eden başka bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Romanda genel olarak "Balkan'a çıkmak" tabiri, savaş koşulları altında işgal edilerek yer yer parçalanmış bir ülke coğrafyası içerisinde belli bir gücü bulunan etnik yapıların hâkimiyet kurma ve birbirlerine üstünlük

² Geniş bilgi için bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 275.

sağlama algısını yansıtmak için kullanılmaktadır. Çünkü zorlu ve çetin doğa koşullarının yaşandığı bir mekân olan “Balkan”; herkesin kendi kurallarını belirleyebileceği, yerleşik nizamdan uzak, hukukun işlemediği ve medeni anlayışın bulunmadığı bir coğrafi alandır. Bu çerçevede Sırp çeteciler için Balkan coğrafyası, işgalci Alman askerlerine bir başkaldırı, demokrasiyi yeniden tesis etme ve kendi haklarını elde etme anlamlarına gelmektedir. Eserde bu algıyla hareket ederek Balkan’a çıkan Sırp çeteci Stikoviç’in kullandığı şu ifadeler bu bağlamda dikkat çekicidir:

“Oysa ben demokrasiyi seviyorum. Onun için nefret ediyorum Hitler’den. Balkan’a da onun için çıktım. Ama işler Balkan’da şehirdekinden başka türlü değil. Biz devrim yapmak için birleştik.”
(Baysal, 2017: 317)

Sırp çetecilerin bu algıyla çıktıkları Balkan’da, amaçlarına şiddet kullanarak ulaşmaya çalışmaları ise Türklerin “Balkan”la ilgili algılarının çerçevesini çizmiştir. Etki-tepki ilişkisi bağlamında ele alınabilecek bu durum Türklerin de “Balkan”’a çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Romanda Türkler için ise “Balkan”; haklarını savunma, katilleri cezalandırma (Baysal, 2017: 280), iyiliğin ve insanlığın zaferini kazanma (Baysal, 2017: 377) anlamlarına gelmektedir. “Balkan”ı bu mekân algısıyla değerlendiren Türkler, kurmuş oldukları TürkDivisia adlı örgütün yönetim merkezini de yine “Balkan”’a çıkararak kurmuşlardır.

Böylece olayların akışında geniş bir coğrafi mekân olarak kullanılan “Balkan” ve “Balkan’a çıkmak” tabirleri farklı etnik gruplar için farklı anlamlara gelmiş olmakta ve bu değişken bakış açıları fenomenolojik mekân algısını oluşturmaktadır.

Sonuç

Fenomenolojinin kurucu ismi Edmund Husserl’in ortaya koyduğu yaklaşım, kısaca “nesnenin” varlığının “özne”nin varlığına bağlı olduğunu

ortaya koymaktadır. Bu makale çerçevesinde ise nesne “mekân”ı, özne de “insan”ı işaret etmektedir. Fenomenolojik yöntemden hareketle mekânlara; insanların kişilik özelliklerine, tecrübelerine, yaşanmışlıklara bağlı olarak farklı anlamlar yüklenebildiği ve aynı mekânda yaşanmış olursa bile algıların insandan insana değişebildiği görüşü ifade edilebilir.

İnsan-mekân bütünlüğünü sağlayan bu görüş daha sonra Martin Heidegger ile Gaston Bachelard’ın çalışmalarıyla genişlemiş ve farklı çıkarımların ortaya konulabilmesine de kapı aralamıştır. Bu bağlamda hem *Drina Köprüsü* hem de *Drina’da Son Gün* adlı romanlarda kullanılan mekânların, farklı insanlar için farklı anlamlar ifade ettiği görülmektedir.

Drina Köprüsü’nde —Drina Köprüsü, —Drina Nehri, — Kapiya ve — Vişegrad Kasabası adlı mekânlar fenomenolojik yaklaşımla irdelenebilecek mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Bu mekânlar zaman içerisinde pek çok insanın ilişki kurduğu, yaşadığı ama birbirinden çok farklı algılamalar ile hatırladığı yerler olarak dikkati çekmektedir. *Drina’da Son Gün*’de ise fenomenolojik metotla ele alınabilecek ana mekânlar olarak — 35/38 Model Fiat Marka Otobüs, — Çaçak (Cacak) Şehri ve — Balkan(lar) öne çıkmaktadır. Genişlik bakımından küçük, orta ve büyük ölçekli yerler olan bu mekânlar vakalar içerisinde yer alan birçok insan için yaşanmışlıklara bağlı olarak değişik anlamlar ihtiva etmekte ve her mekânın anlamı/algısı/çağrışımı bu bağlamda farklılık arz edebilmektedir.

Bu durum her iki eserde de mekân-insan ilişkisinin farklı bir boyutta oluşturulduğunu, nesne/mekân ile özne/insan arasındaki yorumu açık bağlantının fenomenolojik olarak ortaya konulabileceğini net bir şekilde göstermiş olmaktadır.

Kaynakça

AKTAŞ, Şerif (2000), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınevi.

- ANDRİÇ, İvo (2019), *Drina Köprüsü*, Hasan Âli Ediz-Nuriye Müstakimoğlu (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BACHELARD, Gaston (2020), *Mekânın Poetikası*, Alp Tümertekin (Çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- BAYSAL, Faik (2017), *Drina'da Son Gün*, İstanbul: Nemesis Kitap.
- BOZDOĞAN, Ahmet (2008), *Romanda Türkiye Dışındaki Türk Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- DAĞ, Necla (2019), "Mekânın Poetikası Olarak Safiye Erol'un Romanlarında İstanbul ve Edirne", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 96-105.
- EMEKLİ, Gözde (2006), "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- EMEL, Kefeli (2009), "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, 4, 423-433.
- ERCİLASUN, Bilge (2013), *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GÜRSOY, Ülkü (2007), *Faik Baysal ve Hikâyeciliği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- HEIDEGGER, MARTIN (2020), *Varlık ve Zaman*, Kaan Ökten (Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- HİSARLIGİL BOLAK, Beyhan (2008), "Martin Heidegger'de 'Mekân' Düşüncesi: Hermeneutik-Fenomenolojik Bir Yaklaşım", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 23-34.
- İSEN, Mustafa (1997), *Ötelerden Bir Ses*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- İSEN, Musatafa (2007), "Balkanlarda Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 63-133.
- KAÇMAZ, Muhammet, KAÇMAZ, Perihan (2019), "Edebiyat Coğrafyası; Elif Şafak Romanlarının Coğrafi Terim ve Mekân Analizleri", *Türk Coğrafya Dergisi*, 73, 53-60.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal (1975), *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Basımevi.

- KOLCU, Abdurrahman (2003), "İvo Andriç ve Drina Köprüsü Romanı", *Tübar*, 14/XIV, 219-245.
- KURT, Emine (2009), *Faik Baysal'ın Romancılığı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (2020), *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- ORUÇ, Zülküf (2009), "Dünden Bugüne Balkan Türklüğü: Bir Analiz Denemesi", *Journal of Azerbaijani Studies*, 10, 49-58.
- ÖZBEK ADIGÜZEL, Derya (2015), "Şiirsel İmgelem Olarak Mekânı Düşlemek: Gaston Bachelard'ın Mekân Düşüncesi", *Mimar Sinan Üniversitesi İç Mimarlık Sempozyumu*, İstanbul.
- SINAR ÇILGIN, Alev (2003), *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şemseddin Sâmî (2007), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 17.08.2021).
- TEKİN, Mehmet (2004), *Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- UĞURCAN, Sema (2012), *Edebiyatımız 1 Edebiyat Tarih İlişkisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- VURMAY, M. Ayça (2010), "Edebiyat, Coğrafya ve Uzam: Hardy'nin Yuvaya Dönüş Adlı Romanı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 50, 207-220.
- YEŞİLYURT, Türkan (2019), "Ercüment Behzat Lav'ın 'Nuhun Gemisi' Adlı Şiirine Fenomenolojik Bir Yaklaşım", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 298-317.
- YILMAZ, Merve (2018), *Türk Romanında Bosna Savaşı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.